

Anja Rošker

ADDAMSOVI IN NJIHOV DVOJNIK

So strašni in srhljivi. Skrivnostni in odbiti. Nekako tako opisuje družino Addams uvodna špica ameriške TV-serije *Addamsovi* (*The Addams Family*) iz leta 1964.¹ Čeprav so protagonisti prikazani kot čudaški in udejanjajo popolno nasprotje družbenega ideala družine, so prigode teh zastrašujočih posebnežev žanrsko opredeljene kot komedija. Addamsovim, ki s svojo bizarnostjo ustrahujejo uveljavljene družbene konvencije, se smejemo celo še danes, več kot pol stoletja po njihovem nastanku in kar nekaj odmevnih stripovskih, filmskih in televizijskih različicah. Leta 2010 so člani te nekonvencionalne družine navdihnili tudi nastanek mjuzikla in tako s smehom napolnili še gledališke dvorane. Neustavljivi val smeha, ki ga širijo člani te srh vzbujajoče skupnosti, zastavlja vprašanje, zakaj so Addamsovi komedija. Trk grozljivega in komičnega odpira teritorij iskanja odgovorov o večni popularnosti Addamsovih. Zakaj ti čudaki in uničevalci idealov že toliko časa spravljajo v smeh sebi nič kaj podobno občinstvo?

Addamsovi, mama Morticija in oče Gomez, otroka Sreda in Bucko, babica in stric Gnoj ter strežaj Krč so družina, ki črpa svoj vir užitka iz temačnosti in morbidnosti. Otroka se rada igrata s samostrelom in se navdušujeta nad pošastmi. Babica ima za hišnega ljubljencega podgano. Morticija ima poln rastlinjak mesojedih rož, za katere kuha in se z njimi pogovarja. Gomez zbira naprave iz časa inkvizicije. Stric Gnoj je zaljubljen v luno. Priljubljena družinska jed so jajca in oči različnih plazilcev. Vsa družina se rada sprošča na mučilnih napravah, ki jih hranijo

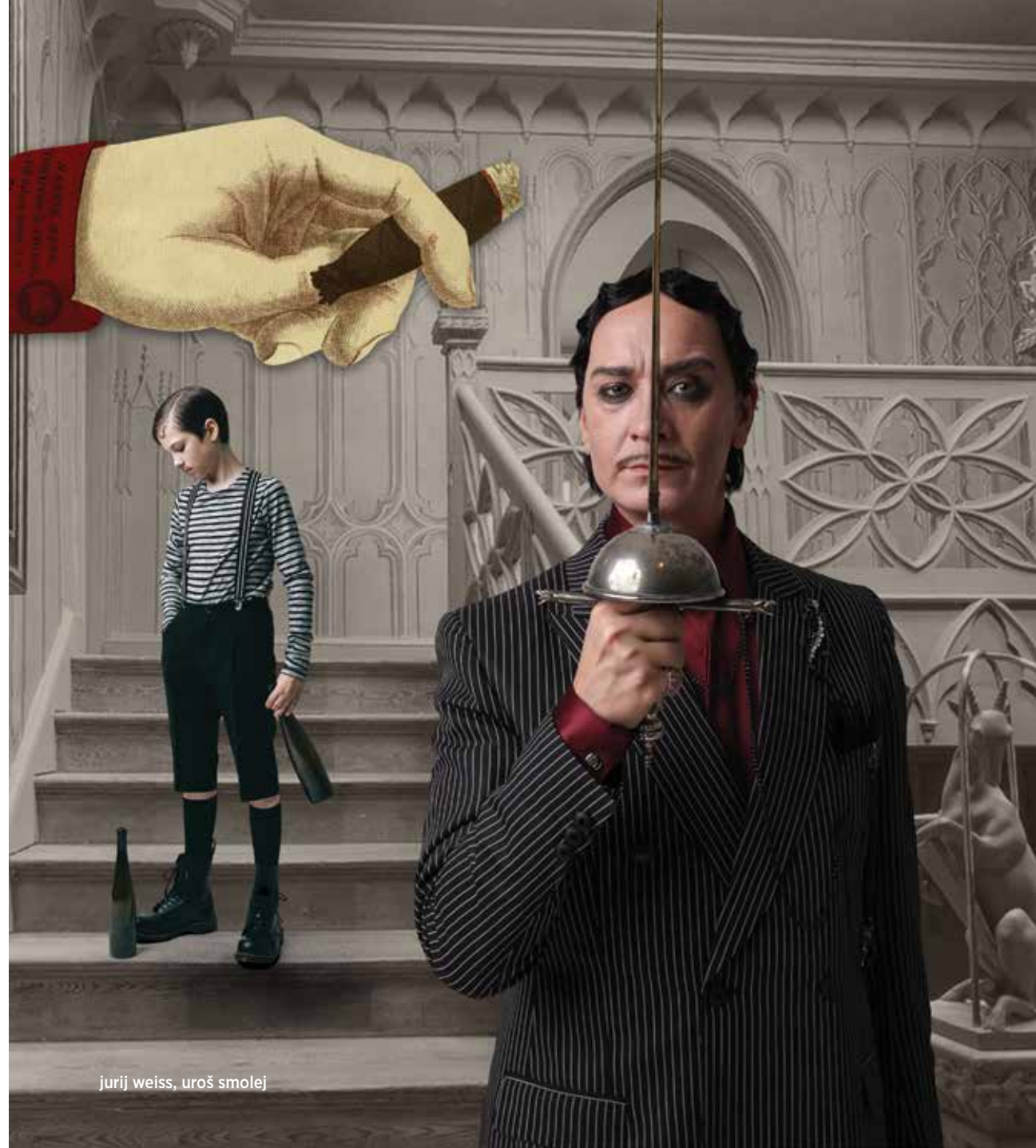
¹ They're creepy and they're kooky, /mysterious and spooky, / they're altogether ooky, / The Addams Family. Avtor besedila uvodne špice je Vic Mizzy.

v sobi, imenovani igralnica. V teh čudaških prigodah pa se z njimi že vrsto let zabava tudi njihovo občinstvo. Henri Bergson v svojem znamenitem delu o teoriji komičnega iz leta 1900, *Eseju o smehu*, kot ključne akterje na terenu smešnega izpostavi mehanizacijo, togost in ponavljanje: »Togo, zmerom enako, mehanično v nasprotju z gibkim, s stalno spreminjajočim se, z živim, raztresenost v nasprotju s pazljivostjo, skratka avtomatizem v nasprotju z živo dejavnostjo, to je na kratko povedano tisto, kar smeh poudarja in kar bi hotel popraviti.«² Nemalo je komedij o dvojčkih ali osebah skoraj identičnega videza, ki jih ljudje zaradi njihove podobnosti zamenjujejo, zaradi česar nastane zmešnjava. Tudi oponašanje posamezne osebe oziroma ponavljanje določenih vzorcev obnašanja ali dogodkov je pogosto vzbudilo salve smeha. Komično torej izhaja iz prisotnosti dvojnika. Občinstvo komedije tako svoj užitek napaja v ponavljanju. Toda Addamsovi se slednjemu na vso moč upirajo. Ne delujejo po principu podobnosti, temveč drugačnosti. V občost idealov niti ne verjamejo. »Normalno je iluzija, srček. Kar je normalno za pajka, je katastrofa za muho,« mama Morticija poduči svojo hčer Sredo. A kljub temu lahko rečemo, da so Addamsovi s sredine 20. stoletja smešni zato, ker so izkrivljen dvojniki družbenega ideala družine, nekakšna popačena zrcalna slika realnosti demaskiranih konvencij. Toda neustavljivi vzpon tehnične reprodukcije in vladavina medijev, ki posameznikom na vsakem koraku vsiljujejo vzorce načinov življenja, ki jih je treba posnemati, sta doprinesla k vseprisotnosti ponavljanja in zgradila neskončno verigo uniformiranih posameznikov ne glede na to, da si ti na vso moč prizadevajo biti enkratni individuumi. Dvojniki tako niso več zabavno naključje, ki bi v svoji slučajni pojavnosti izzvali bučen krohot. »Če namreč komedija rabi dvojnika, potem v trenutku, ko je ta pomnožen in se vse lahko spremeni v dvojnike, množstvo, simulakre, tudi njenega duha ni več.«³ Addamsovi 21. stoletja zato prav s svojo drugačnostjo obujajo duh komedije. Addamsovi so danes smešni, ker so singularni. So mimezis samih sebe. Addamsovi so komedija, ker ne posnemajo obstoječe realnosti, temveč ustvarjajo svojo lastno. Tako so sami svoj dvojniki.

Mjuzikel *Addamsovi* v ospredje postavlja srečanje družine Addams in družine Krneki. Sreda je odraščajoča mlada ženska, spoznala je fanta Lukasa, s katerim sta se zaljubila in se želita poročiti. Tako je napočil čas, da se njuni družini spoznata. Toda Lukasova družina je »normalna«. Krnekijevi se na vso moč trudijo slediti konvencijam in zavračajo vse, kar odstopa od uveljavljenih družbenih norm. O svojih željah in užitkih se ne pogovarjajo iskreno, temveč zgolj posnemajo obstoječo realnost in se vključujejo v neskončno verigo dvojnikov. Zveza Morticije in Gomeza pa temelji prav na izrekanju resnice. Morticija Alenki Krneki, Lukasovi mami, ponosno razlaga, kako si z možem od zmeraj povesta vse in si ničesar ne prikrivata. Čudi jo, da Alenka s svojim možem Janom v pogovorih ni nikoli odkrita. »Alenka, presenečena sem. Kakšna zakonska zveza pa je to, kjer imaš skrivnosti?« sprašuje Morticija. »Dolga,« brez zadržkov odgovori Alenka. Toda na spoznavni večerji se pojavi zaplet. Sreda svojemu

² Bergson, Henri. *Esej o smehu*. Ljubljana: Slovenska matica, 1977. Str. 81.

³ Dolar, Mladen. *Bit in njen dvojniki*. Ljubljana: Društvo Za teoretsko psihoanalizo, 2017. Str. 42.

očetu zaupa skrivnost o načrtovani poroki z Lukasom in ga prosi, da mami do nadaljnega prikrije to novico. Prosi ga za zaveznitvo, saj se boji, da se bo Morticija na večerji vedla neprimerno, če izve za njene načrte. Tako se Gomez prvič v svoji zakonski zvezi znajde v situaciji, ko je neiskren s svojo ženo in ji je zavoljo ljubezni do hčerke primoran prikrivati resnico. S pojavom neodkritosti Addamsovi na prvi pogled postanejo podobni Krnekijevim. A vendar obstaja neko neujemanje v prikrivanju resnice znotraj teh dveh zakonskih zvez. Ameriški filozof Harry G. Frankfurt v svojem kratkem, a udarnem teoretskem spisu *O sranju* opredeljuje razliko med lažjo in sranjem (*bullshit*). »Lažnivec se neizogibno ukvarja z resničnostnimi vrednostmi. Da bi sploh ustvaril laž, mora misliti, da ve, kaj je resnično. In da bi si izmislil učinkovito laž, si mora ustvariti svojo neresničnost z upoštevanjem prvotne resnice.«⁴ Ukvarjanje z resnico je torej ključno za nastanek laži, saj lažnivec načrtno zavaja od resnice. Sranje se od laži razlikuje prav v tem, da »ni povezano s skrbjo za resnico«.⁵ Lažnivec tako namenoma ne upošteva zahtev resnice, medtem ko se »[s]ralec za vse te zahteve ne zmení. Ne zavrača avtoritete resnice, kot to dela lažnivec, in ji ne nasprotuje. Nanjo sploh ni pozoren. Zato je sranje večji sovražnik resnice, kot so laži.«⁶ Gomez laže, saj je z resnico zelo obremenjen in usmerja vse sile v njeno prikrivanje. Krnekijevi za razliko od njega »serjejo«, kajti resnice o sebi sploh ne poznajo. Alenka blebata izpraznjene klišeje o čustvih in ljubezni, medtem ko o resničnem stanju v svojem zakonu sploh ne razmišlja. Jan velikopotezno napoveduje načrte za Lukasovo prihodnost, sinove želje in občutki pa ga sploh ne zanimajo. Addamsovi tako kljub Gomezovim lažem ohranjajo svojo strast do resnice. To jih ločuje od Krnekijevih, zato ostajajo sami svoj dvojniki.

Poplava izmišljotin in nesmislov, izrečenih med večerjo, je odplavila resnico iz iskrenega doma Addamsovih, zaradi česar je neponovljivost družine Addams in njenega dvojnika postala ogrožena. Morticija se zato odloči ubraniti enkratnost svojega resnicoljubnega rodu, ga iztrgati iz neskončne verige simuliranih dvojnikov. Edini način, da hišo Addams očisti sranja in laži, je govorjenje resnice. Za naslednjo točko večera tako napove »igro«, dolgoletno družinsko tradicijo: »Brez skrivnosti, to je igra za vse. Najtemnejše naj iz tebe privre. Gledaš svoj strah in prijetno ti je, ker greš se brez skrivnosti z vso to noro srečno družbo,« prepevajo Addamsovi. Resnicoljubni čudaki se s svojimi gosti igrajo nekakšen kelih resnice, vsak udeleženec napravi požirek iz svetega družinskega kozarca in prizna nekaj o sebi, česar še nikoli ni nikomur povedal. Napetost na večerji naraste. Gomez se zaveda, da Morticija želi z igro razkrinkati njegove laži. Sreda se počuti osramočeno pred Lukasovo družino. Alenka in Jan se bojita, da bo njuna navlaka sranja odplavljena in se bosta morala soočiti s svojim najglobljim bistvom. A nenaden zaplet ponovno zasuka dogajanje v nepričakovano smer. Bucko se želi maščevati sestri Sredi, ker si je našla dolgočasnega fanta. Zato v kelih podtakne babičin nesramnik, zeliščni zvarek, ki odpre id in »na dan spravi tvojo temno stran.

⁴ Frankfurt, Harry G. *O sranju*. Maribor: Subkulturni azil Maribor, 2009. Str. 50.

⁵ Ibid. Str. 31.

⁶ Ibid. Str. 58.

En požirek tega in Mary Poppins se spremeni v Medejo.« A namesto Srede požirek nesramnika naredi Alenka in na glas spregovori o frustracijah svojega zakonskega življenja. Nesmiseln val blebetanja je utišan, zakonca Krneki sta končno prisiljena v iskreno konfrontacijo drug z drugim in se soočiti s prvinami resnice, na katero sta dolga leta nalagala kup sranja. Tudi plasti Gomezove laži se postopoma odstirajo, Morticija zaradi izdaje skoraj razdre zakon, a skozi iskren pogovor z možem spozna, da se v njegovi laži skriva zrno resnice o njej sami – tako kot Sreda je nekoč tudi ona pred svojo mamo prikrivala zvezo z Gomezom. Odkritje resnice je Morticiji pomagalo preboleti izdajo, zato z možem nadaljujeta življenje v zakonu brez skrivnosti. Dom Addamsovih je tako ponovno očiščen, spoznavni večer je v igri z resnico preglasil neznosen hrup laži in sranja. »Pri večini srečanj ponos ali previdnost preprečita, da bi povedali tisto, kar najgloblje čutimo. Hrup sveta je sestavljen iz tišin.«⁷ Srečanje družin Addams in Krneki je z iskrenimi izpovedmi zadušilo hrup tišine, s čimer so tudi Krnekijevi začeli postajati sami svoj dvojniki.

Tradicionalna družinska igra Addamsovih je s kelihom resnice odrasle osvobodila okov laži in sranja ter jih usmerila na vznemirljivo pot neponovljivih intimnih dogodivščin onkraj uniformirane verige dvojnikov. Lukas Krneki pa se kljub zvestobi iskrenim čustvom, ki jih goji do Srede, v strahu pred neznanim še vedno oklepa družbeno uveljavljenih norm. Boji se pobega. Skrbi ga, kako bosta po poroki služila denar. Strah ga je (lastne) norosti. Improvizacija mu vzbuja tesnobo. Zato bi rad sestavil načrt za prihodnost in se pred neznanim zavaroval z masko konvencije. A Addamsova hči ukalupljanje življenja zavrača. »Nočem racionalnih odločitev. Hočem nevarne, impulzivne, nore odločitve!« vztraja Sreda. Lukasa strah hromi, a hkrati ga žene vznemirjenje ob tveganju. Zato je čas, da si s Sredo izmislita svojo igro. »Igrati se pomeni vzeti si začasno odmor od dolžnosti in obvez, pomeni prostovoljno tveganje in vznemirjenje ob negotovosti izida; »pretvarjanje«, ki je sramežljivo uživanje ob alternativnih možnostih in cenjenje dejstva, da nobena zmaga ni dokončna.«⁸ Igra, naključje in tveganje so torej pred zmago, smisel igre je tako nepredvidljivost rezultata. Sreda napne samostrel, svojemu izbrancu posadi na glavo jabolko in nameri. Lukasa nevarnost začne vznemirjati in da bi povečal tveganje, bodoči ženi zaveže oči. Sreda uživa v naraščajočem adrenalinu, ki ga je sprožil zaročenčev nepričakovani dodatek k igri, preseneča jo, da Lukasa ni ohromil strah. Ta ji manično odgovori: »Ne. Veš, zakaj? Ker bom vodu puščico! Vodu jo bom s svojo ljubeznijo!« Zaljubljenca se v tvegani igri osvobodita dolžnosti in avtomatizmov. Uživata v nepredvidljivosti. Zmaga ni več važna, pomembno je vznemirjenje v igri. Theodore Zeldin ugotavlja, da najbrž ni naključje, da glagol zmagati izvira iz indoevropskega korena *wen*, želeti si, in glagol izgubiti iz korena *los*, osvoboditi. »Ali je lahko igra zmagati in porazov učna ura svobode?«⁹ se sprašuje. V Sredini in Lukasovi igri zmaga ni zagotovljena, saj jo sestavlja niz

⁷ Zeldin, Theodore. *Intimna zgodovina človeštva*. Ljubljana: Študentska založba, 2012. Str. 19.

⁸ Ibid. Str. 85.

⁹ Ibid.

tveganj in naključij. Njuna igra je zato učna ura osvoboditve iz verige dvojnikov. Skorajšnja mladoporočenca svojo ljubezen napojita z živostjo, iz svojega razmerja odpravita mehanizacijo in ponavljanje. Zato zmaga v njuni igri srečno zaključi komedijo o družini Addams.

Mjuzikel *Addamsovi* v dobi simulacije in dvojnikov vzbuja salve smeha prav z odmikanjem od prvin komičnosti, ki jih je Henri Bergson izpostavil kot ključne za nastanek dobre komedije. Čas vladavine sranja je življenje ulovil v mrežo ponavljanja, resnico pa napravil za naključno in neponovljivo dobrotno. Pojav dvojnika, ki je s svojo naključnostjo nekoč do solz nasmejal občinstvo komedije, je zato nadomestil pojav resnice, saj nas v množstvu dvojnikov najbolj zabava biti mimezis samega sebe. A čeprav nas resnica zabava, nas obenem tudi straši. Svoja življenja smo zakopali v kup sranja, da bi se zavarovali pred svojim bistvom, da bi ubežali pred enkratnostjo lastne resnice, smo zgradili neskončno verigo shematiziranih dvojnikov. Zato najbrž ni naključje, da uvodna špica serije iz šestdesetih resnicoljubne Addamsove opredeljuje kot srhljive in strašne. Prigode čudaške družine, ki se jim tako radi smejemo, tako pritrjujejo tezi Roberta Pfallerja o povezavi med grozljivim in komičnim: »Da bi nastal grozljivi ali komični vtis, se je treba v nasprotju z očitnostjo ustrezne izkušnje okleniti tega, da je zgodba, h kateri napeljuje, vendarle iluzija.«¹⁰ Tako kot nas strašijo zgodbe o duhovih, čeprav vemo, da ti ne obstajajo, se smejemo tudi izrekanju resnice Addamsovih, ker vemo, da sta njihovi iskrenost in čudnost zgolj iluzija. Če bi takšne družine v resnici obstajale, bi se jih najbrž bali, saj bi s svojo drugačnostjo ogrožale obstoj verižnih dvojnikov. A ne smemo pozabiti, da je že Henri Bergson smehu poleg zabave pripisoval tudi družbeno vlogo. Prvi teoretik komičnega je opozarjal, da je treba napake, ki se jim smejemo na odru, v resničnem življenju odpraviti. Ob pogledu na Addamsove se smejemo lastni strahopetnosti. Lastni nezmožnosti biti drugačni. Družbena vloga smeha v tej igri je torej, da nam pomaga premagati strah pred resnico in nas spodbudi, da postanemo sami svoj dvojnik. Ali drugače rečeno, da svet očistijo sranja Addamsovi in njihovi dvojniki.

¹⁰ Pfaller, Robert. »Domača tujost, grozljivo, komično: estetski učinki miselnega eksperimenta« V: *Problemi*, letn. XLIII, št. 1-2 (2005). Str. 147.